

I vattenbrynet

Jag bor på Kökar i Ålands skärgård sedan år 2005. Min och skärgårdens gemensamma historia är alltså 15 år gammal, inte så imponerande.

Den organisation jag har förtroendet att vara styrelseordförande i – Nordiska skärgårdssamarbetet – har funnits i över fyrtio år, alltså under det som vi inom politisk historia kallar modern tid, tiden efter första världskriget.

Gården där jag bor har varit i min släkts ägo sedan 1500-talet, vilket också kallas modern tid fast då av historiker, som då menar tiden efter att medeltiden tog slut.

Marken under gården där jag bor – själva Kökar – är en gammal nernött bergskedja som bildades för tvåtusen miljoner år sedan.

Vattnet som omger marken under gården där jag bor är liksom allt vatten på jorden en del av en cykel. Vi har bara en viss mängd vatten på klotet där vi bor. Det förblir detsamma, ständigt rörligt i ett slutet system. Små droppar vatten skapar de mäktiga oceanerna och det vatten vi dricker idag kan innehålla vattenmolekyler från ett bad som Cleopatra tog för tvåtusen år sedan.

Det är vattnet som gör oss till öbor, som sätter villkoren för vårt speciella, underbara, gränslösa skärgårdsliv.

Nordiska skärgårdssamarbetets område sträcker sig från Virojoki i Kymmenedalen till Häradsjärvi i Östergötland, 800 kilometer fågelvägen. Här är 250 öar bebodda året om av 50.000 personer. Befolkningen ökar sommartid till en halv miljon, och öarna tar emot åtskilliga miljoner besökare. Men mest är det vatten.

Det är vattnet som förenar oss, som gör oss gränslösa. Bronsålderns säljägare, medeltidens pilgrimer, ofredernas soldater och flyktingar, koggarna, skutorna, segelskeppen, ångfartygen och kryssningsfärjorna, alla rör sig på vattnet, på havet omkring oss, Östersjöns väldiga bassänger där vi bor på grunda trösklar som knappt sticker upp ur vattnet.

Östersjön är ett ur ekologisk synvinkel ungt hav, jämfört med till exempel Medelhavet där ekosystem och arter har haft miljoner år på sig att bildas och " mogna " under förhållanden som inte har varit särskilt dramatiska. Vi har bara haft några få tusen år under vilka förhållandena flera gånger helt förändrats.

Ofta beskriver vi Östersjön i termer av vad det *inte* är: det är *inte* salt, det har *inte* de salta havens biologiska mångfald, det har *inte* en stor omsättning och utbyte av vattenmassorna.

Antalet växt- och djurarter i vårt hav är relativt litet men varje art förekommer ofta i stort antal. De lever sina liv i gränzoner där de marina arterna måste klara av förhållandena med "för låg" salthalt medan sötvattensarterna måste hantera förhållandena med "för hög" salthalt. Östersjön är av helt naturliga orsaker en nästan omöjlig miljö för de flesta arter, eftersom de måste anpassa sig till ett liv som i grunden är fullt av stressfaktorer.

Skärgården är ett ur social synvinkel ungt samhälle, jämfört med till exempel Medelhavets mångtusenåriga historia. Vi har bara haft tusen år på oss att flytta in, bygga båtar, bryggor, hus och bodar, odla upp marken, fiska, mjölka våra små skärgårdsskor, hålla ting, ordna skolor, lägga ut elkablar, färjelinjer och fibernät. Havet är gränslöst men livet har varit begränsat och stundom hårt, inte minst när de stora landmakterna har flyttat gränserna mellan oss, som bor på öarna.

Gränser är inte alltid tydliga, men ser dem inte så lätt. De stora färjornas passagerare vet inte i vilket land de är, ute på Ålands hav, inte förrän mobiltelefonen meddelar att de är i ett nytt täckningsområde. Men för sextio år sedan, efter andra världskriget, såg skärgårdsborna en tydlig privatekonomisk gräns mellan skärgården och fastlandet. Man tvingades flytta över den gränsen in till arbetsplatser och skolor på fastland och i städer. Vi har ännu inte återhämtat oss från den flyttvägen över havet. Därför jobbar Nordiska skärgårdssamarbetet hårt med frågorna om bostäder,

inflyttning och de tyvärr inte helt gränslösa regelverken, vilket vi kommer att berätta om lite senare i programmet. Andra viktiga frågor för oss är besöksnäring och att det finns skolor i skärgården.

En skärgårdsbo måste anpassa sig till ett liv fyllt av stressfaktorer: långt till privat och offentlig service, en illa fungerande fastighetsmarknad, högt kostnadsläge vad gäller drivmedel, dagligvaror, byggvaror, hantverkare och andra tjänster, en oklar framtid för dagis, skola och vård, en arbetsmarknad som kräver hög grad av risktagande och egna initiativ. Det fostrar å andra sidan människor på öar till att bli självständiga, företagsamma, sociala och hjälpsamma. Det finns ingen storstad att gömma sig i, inga stora kollektiva resurser att utnyttja.

Att bo på en ö är att bo i alfabetets sista bokstav: i slutet, längst bort. Bokstaven ö är en cirkel med två prickar. Den är också ett piktogram, en symbol för en ö: först cirkeln som fångar in, en symbol för det avgränsade, enskilda och egna. Därefter de utmärkande prickarna: en för allt det positiva, småskalighet, närhet, värme och solidaritet - allt som gör att öar ibland verkar vara rena paradiser; Den andra pricken för det negativa, trångsynta, inavlade, bakåtsträvande, den tristess som också är en del av det insulära livet.

Professor Nenad Starc – en kär vän – kommer i morgon att tala *insularity* och *islandness* – den negativa och den positiva sidan av ö-liv. Vår kamp mot *insularity* får inte ta kål på vår *islandness*, vet jag att han kommer att förfäktas.

Framtiden är inte vad den har varit, varken i skärgården eller på fasta land. Skärgården har i sin historia aldrig varit så hotad som i dag och jag menar då inte att det främst är öborna som är utrotningshotade, utan att det är vattnet som är hotat. Vattnen som omger oss lider av föroreningar från land, föroreningar från fartyg, föroreningar från förbränning och ren dumpning. Också vattnet på land – dricksvattnet – hotas, har vi blivit varse denna underliga sommar.

”Hållbarhet inom ramar men utan gränser” är den fyndiga titeln på det föredrag som vicelantrådet, miljöminister Camilla Gunell – också en kär vän – håller i morgon bitti. De gränser vi behöver överskrida är också vetenskapens. Min tillbakablick på skärgårdens historia har respektlöst hoppat mellan geografi, geologi, ekologi, politik, ekonomi och sociologi. Är inte det vad hållbarhet handlar om? Att våga koppla ihop system på tvären, att se det som förenar och som skaver, att hantera komplexitet? Vi måste kunna röra våra tankar från år miljoner till modern tid, förstå sammanhang och nå *synergi* det vill säga göra så att 2 + 2 blir 5, fastän vi oftast tenderar att skapa *anergi*, när 2 + 2 bara blir 3.

Vi bor i vattenbrynet, där land möter vatten. Vattnet vet inte av några gränser, havet är det som förenar och förbinder oss. Vår framtid hänger på att vi löser våra gemensamma, gränsöverskridande, gränslösa frågor. För en öbo är vattnet kanske den allra viktigaste frågan?

- - -

Tal vid Gränsregionalt Forum i Mariehamn den 5 september.

Christian Pleijel är bosatt på Kökar och arbetar vid KTH i Stockholm där han är programdirektör för strategiska utmaningar, föreläser om ledarskap och forskar om färskvatten. Han är också ordförande för Nordiska skärgårdssamarbetets styrelse.